

RALPH ELLISON • Gör lmeyen Adam

Literatür Yayıncılık, 2004 (1 baskı)

Invisible Man

© 1947, 1948, 1952 Ralph Ellison

© 1980 Ralph Ellison

Bu kitabın yayın hakları The Wylie Agency aracılığıyla alınmıştır.

İletişim Yayınları 1941 • Dünya Edebiyatı 217

ISBN-13: 978-975-05-1359-6

© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2013, İstanbul

DİZİ YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge

EDITÖR Bahar Siber

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Archibald J. Motley, "The Jockey Club"

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Ayla Karadağ

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloglu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

RALPH ELLISON

Görölmeyen Adam

Invisible Man

ÇEVİREN Mehmet H. Doğan

RALPH WALDO ELLISON 1 Mart 1914'te Oklahoma City'de doğdu. Küçük bir işyeri sahibi olan inşaatçı babası Lewis Alfred Ellison'ı bir kaza sonucu üç yaşındayken kaybetti. Erkek kardeşi ile yazarın bakımını, annesi Ida Millsap tek başına üstlendi. Ellison küçük yaştan itibaren müzikle ilgilendi. 1933'te kazandığı bir bursla Alabama'daki Tuskegee Üniversitesi'nde müzik eğitimine başladı. 1936'da Alabama'dan ayrılıp New York'a taşındı. Burada heykel ve fotoğraf eğitimi aldı. Aynı dönem Richard Wright'la tanışması hayatında bir dönüm noktası oldu. Hikâye ve denemelerini dergilerde yayımlatması bu döneme rastlar. İkinci Dünya Savaşı sonunda, Amerikan toplumunda Siyahilere yönelik ayrımcılığı işleyen *Görülmeyen Adam*'ı yazmaya başladı. Roman 1952'de yayımlandı ve ertesi yıl National Book Award'a değer görüldü. Yazmaya ve New York Üniversitesi başta olmak üzere birçok üniversitede ders vermeye devam etti. 1969'da Presidential Medal of Freedom nişanına layık görüldü. 16 Nisan 1994'te pankreas kanserine bağlı olarak hayatını kaybetti. *Shadow And Act* (1964), *Going To The Territory* (1986), *Flying Home And Other Stories* (1996) ve *Juneteenth* (1999) adlı eserlerinde Amerikan toplumunda gözlemlediği sorunlardan müziğe kadar birçok konuya değinmiştir.

İda'ya...

Kaptan Delano, her an biraz daha şaşkın ve acı içinde, "Kurtuldunuz" diye bağırdı; "Kurtuldunuz: Neydi üstünüze böyle gölge eden?"

– Herman Melville, *Benito Cereno*

HARRY: Size söylüyorum, baktığınız ben değilim, Sırtıttığınız ben değil, ben değilim güvenilir bakış-larınızın

Suçladığı, bir başkası; düşündüğünüz

Bensem eğer: Ölü seviciliğiniz

Beslensin dursun o Leş üzerinde

– T. S. Eliot, *The Family Reunion*

Giriş

Görülmeyen bir adamım ben. Yo, Edgar Allan Poe'nun peşini bırakmamış olan o hayaletlerden biri değilim; ne de o sizin Hollywood filmlerindeki dış plazmalardan biri. Ben, maddesi, eti-kemiği, lifleri, sıvıları olan bir insanın; hatta bir aklım olduğu da söylenebilir. Görülmezim, anlıyor musunuz, sırf insanlar beni görmek istemedikleri için görülmezim. Tıpkı sirklerde gördüğünüz bedensiz başlar gibi, sert, çarpıtıcı camdan yapılmış aynalar çevirmiş sanki etrafımı. Bana yaklaştıklarında yalnızca çevremdekileri, yani kendilerini, ya da hayallerinde uydurdukları şeyi görürler; her şeyi, en küçük şeyi görürler de beni görmezler.

Benim görülmezliğim, erimin biyokimyasal bir bozukluğu sorununu da değildir tam olarak. Sözünü ettiğim görülmezlik, karşılaştığım insanların gözlerindeki acayip bir durumdan dolayıdır. Onların gönül gözlerinin, fiziksel gözleri arasından gerçekliğe baktıkları o gözlerin yapılışı sorunudur bu. Yakınmıyorum, karşı geldiğim de yok. Çoğu zaman sinirleri yıpratıcı bir şey de olsa, görülmemek yararlı bir şeydir bazen. O zaman da, zayıf görüşlü kimseler çarpıp durur size. Ya da çok kere siz kuşkuya düşerseniz gerçekten var olup olmadığınızdan. Öteki insanların kafalarında bir hayal olup olmadığınızı düşünürsünüz. Hani bir kara-

basanda, uykuda olanın bütün gücüyle yok etmeye çalıştığı bir çehre. İşte böyle hissettiğiniz zaman bu kez siz başlarsınız öfkeyle ona buna çarpmaya. Ve ne yalan söyleyeyim sık sık da kapılırsınız bu duyguya. Kendinizi gerçek dünyada yaşadığınıza, bütün o etrafınızdaki gürültünün ve acının bir parçası olduğunuza inandırmak ihtiyacı içinde kıvranırsınız; sizi görmeleri, tanımaları için sağı solu yumruklarsınız, lanetler yağdırırsınız, küfredersiniz. Ama ne yazık ki, pek başarılı olmaz bu.

Bir gece kazayla bir adama tosladım. Belki de alacakaranlıkta gördü de beni, bir küfür savurdu; üzerine atıldım, yakasına yapıştım ve özür dilemesini istedim. Uzun boylu kumral bir adamdı; yüzümü yüzüne yaklaştırdıncı mavi gözleriyle küstâhça baktı, küfretti. Çabaladıkça sıcak nefesini duyuyordum yüzümde. Çenesini sertçe tepeme doğru çektim, Kızılderililerden gördüğüm gibi bir kafa attım; etinin yarıldığını, kanın fişkırdığını hissettim. “Özür dile! Özür dile” diye bağıryordum. Ama o, küfretmeye devam ediyor, kurtulmak için çabalıyordu bir yandan da. Çuval gibi, yere, dizlerinin üstüne yıkılıncaya kadar kafa attım, kan oluk gibi akıyordu. Ağzı köpük köpük kan içinde kaldığı halde hâlâ küfrediyordu; deli gibi tekmeledim, tekmeledim. Evet, tekmeledim! O kızgınlıkla bıçağımı çektim, gırtlığını kesecek oldum. Orada, inin cinin top oynadığı caddede lambanın altında bir elimle yakasından tutmuşum, dişlerimle bıçağı açmaya çalışıyordum ki adamın beni gerçekten görmemiş olabileceği geldi aklıma; belki de kendini bir karabasan içinde yürüyor görüyordu şimdi! Bıçağım öylece kalakaldı; havayı biçerek ittim onu, tekrar caddeye kapaklandı. Gözümü dikmiş öfkeyle bakıyordum ona; bir arabanın farları karanlığı delerek bize kadar geldi. İnleyerek uzanmış yatıyordu asfaltta; bir hayaletin neredeyse öldürdüğü bir adam. Sinirlerimi bozdu bu. Hem nefret ediyor hem utanıyordum. Ben de, tutmayan bacakları üzerinde ileri geri sallanan bir sarhoş gibiydim şimdi. Sonra hoşuma gitti bu. Bu adamın kalın kafasından bir şey dışarı fırlamış ve öldüresiye dövmüştü onu. Bu delice buluşa gülmeye başladım. Tam ölmek üzereyken aklı başına gelir miydi? Ölümün kendisi, onu gözü

açık yaşama götürecektir bir kurtuluş olur muydu? Ama daha fazla sallanmadım orada. Koşarak karanlığa daldım, öyle gü-lüyordum ki karnım yırtılacak sandım. Ertesi gün *Daily News* gazetesinde “saldırıya uğramış ve soyulmuş” başlığı altında resmini gördüm. Zavallı budalalar, zavallı kör budalalar, diye düşündüm içten gelen bir acımayla; görülmeyen bir adam ta-rafından soyulmuş ha!

Çoğu kez (bir zamanlar yaptığım gibi, ne çetin günler ya-sadığımı görmezlikten gelip inkâr etme yolunu tutmasam da) göze görünür şekilde sert bir insan değilimdir. Görülmez ol-duğumu hatırlarım da, uyuyanları uyandırmamak için ya-vaş yavaş yürürüm. Bazen en iyisi onları uyandırmamak; uy-kuda gezenler kadar tehlikeli az şey vardır dünyada. Ama yi-ne de, onlara karşı hiç fark ettirmeden bir kavgayı sürdürme-nin mümkün olduğunu zamanla öğrendim. Örneğin, Elektrik Şirketi ile bir süredir böyle bir kavga içindeyim. Elektrikleri-ni kullanıyorum ve bir kuruş para ödemiyorum; üstelik bilmi-yorlar da bunu. Ha, enerjilerinin bir yerde çalıştığından kuş-kulanıyorlar; ama nerede olduğunu bilmiyorlar. Bütün bildik-leri, enerji istasyonlarındaki ana saatlerine göre, Harlem can-gılı içinde bir yerde dünya kadar bedava elektrik harcadığı. İşin matrak yanı, benim Harlem’de değil tam sınır bölgede ya-şıyor olmam. Yıllarca önce (görülmez olmanın yararlarını keş-fetmeden önce) ben de herkes gibi elektriklerini tüketir, dün-yanın parasını öderdim onlara. Ama yok artık. Bıraktım bü-tün bunları, oturduğum daireyle, eski yaşayış tarzımla birlikte hepsini. Benim de öteki insanlar gibi görülür olduğum yanlış sanısına dayanıyordu bu yaşayış tarzı. Şimdi görülmezliğimin farkında, yalnızca beyazlara kiralanan bir evin bodrum katı-nın on dokuzuncu yüzyılda kapatılmış ve unutulmuş bir bö-lümünde kira vermeden oturuyorum; Yıkıcı Ra’stan kaçmaya çalıştığım gece keşfettim burasını. Ama hikâyenin çok ilerisin-de, hemen hemen sonunda anlatacağım bunları; son, başta da olsa, çok ilerde de yatsa.

Şimdi önemli olan nokta, bir ev bulmuş olmam; yeraltında bir in deyin isterseniz buna. Evime, “in” diyorum diye onun

bir mezar kadar rutubetli ve soğuk olduğu sonucunu çıkarmayın hemen; soğuk inler vardır, sıcak inler vardır. Benimkisi sıcak bir in. Hem unutmayın, ayı, kışın deliğine çekilir, ilkbahara kadar bütün kışı orada geçirir; sonra kabuğunu kırıp çıkan Paskalya civcivi gibi ağır ağır dışarı çıkar. Bütün bunları, görülmüyorum ve bir inde yaşıyorum diye benim ölü olduğumu düşünmenin yanlış olduğuna sizi inandırmak için söylüyorum. Ne ölüyüm ne de yarı ölü. Bir kış uykusuna benzediği için benim bu halim, Ayı Jack deyin bana.

İnim sıcak ve aydınlık. Evet, apaydınlık. Bütün bu Newyork'ta benim inimden daha aydınlık bir yer var diyorsanız beri gelin, Broadway de buna dahil. Ya da bir fotoğrafçının düşlerine giren haliyle Empire State Binası bile. Ama sizin zayıf tarafınızdan faydalanmak olur bu. Bu iki yer, tüm uygarlığımızın –özür dilerim, tüm *kültürümüzün* (işittim ki önemli bir ayrım-mış bu)– en karanlık yerlerindendir; bir aldatmaca ya da bir çelişme gibi gelebilir bu; ama dünya böyle (yani çelişmeyle dolu demek istiyorum) yürüyor: Bir ok gibi değil, atılınca insanın kendisine dönen bir bumerang gibi. (Tarihin *spiral* hareketlerinden söz edenlere karşı dikkatli olun, böyle bir bumerang hazırlıyorlardır. Elinizin altında bir çelik başlık bulundurun.) Biliyorum; bu sopalardan kafama o kadar yedim ki, aydınlığın karanlığını görebiliyorum artık. Ve ışığı çok seviyorum. Görülmeyen bir adamın ışığa ihtiyacı olmasını, ışık arzu etmesini, ışığa aşık olmasını garip bulacaksınız belki de. Ama kim bilir, belki de görülmez olduğum için böyledir bu. Işık, gerçekliğimi doğruluyor benim, biçimimi ortaya çıkarıyor. Bir zamanlar bir kız, boyuna gördüğü bir karabasandan söz etmişti bana: Büyük, karanlık bir odanın ortasında uzanmış; yüzü bütün odayı dolduracak, biçimsiz bir kütle olacak kadar genişliyor, gözleri safradan pelteler gibi bacadan dışarı fırlıyormuş. Aynı şey benim de başımda. Işıksızken yalnızca görülmez değil, şekilsiz de oluyorum ve insanın kendi şeklinin farkında olmaması, ölü-mü yaşaması gibi bir şey. Bense, yirmi yıl kadar bir süre var olduktan sonra bu dünyada, görülmezliğimi fark edinceye kadar canlı değildim sanki.

Elektrik Şirketi'yle bunun için savaş içindeyim işte. Yani daha derindeki neden, benim hayali canlılığımı hissetmemi sağlamasıdır. Onlarla, kendimi korumayı öğreninceye kadar onca paramı aldıkları için de mücadele ediyorum aynı zamanda. Bodrum katındaki inimde tam 1369 lamba var. Bütün tavani, her santimetre karesine varıncaya kadar telle döşedim. Hem öyle floresan lambalarıyla değil, kullanması daha pahalıya mal olan eski filament tipi lambalarla. Bir çeşit baltalama bu, anlıyorsunuz. Bugünlerde duvarları da döşemeye başladım. Bir hurdacı tanıyorum, ileri görüşlü bir adam; ondan aldım teli ve soketleri. Hiçbir şey, ister fırtına, ister sel, bizim ışık ihtiyacımızı, önlememelidir. Hakikat ışıktır, ışıksa hakikat. Dört duvarı döşemeyi bitirince tabana başlayacağım. Nasıl olacağını tam olarak bilmiyorum şimdi. Ama benim kadar uzun süre görülmeden yaşayınca belli bir ustalık kazanıyor insan. Sorunu çözeceğim, belki de ben yatakta uzanırken kahve cezvem ateşin üzerine koyacak bir alet, hatta yatağıma ısıtacak bir başka alet icat edeceğim; tıpkı resimli dergilerin birinde gördüğüm, ayak-kabılarını ısıtmak için bir alet icat etmiş olan adam gibi! Görülmüyor da olsam, Amerika'nın o büyük tamircilik geleneğine uyuyorum. Beni Ford'la, Edison'la ve Franklin'le akraba yapıyor bu. Bir kuramım ve de bir kavramım olduğuna göre bana “düşünür-tamirci” deyin. Evet, ayakkabılarını ısıtacağım; gerekli bu onlar için, delik deşikler çünkü çoğu kez. Hem daha neler neler yapığım, bakın görün.

Şimdi bir radyo-pikabım var; dört tane daha almayı düşünüyorum. İnimde akustik bakımdan bir sağırlık var; müzik çaldığım zaman onun titreşimlerini *hissetmek* istiyorum, yalnızca kulaklarımla değil, bütün vücudumla aynı zamanda. Louis Armstrong'un çalıp söylediği, “*Böyle Kara ve Hüzünlü Olmak İçin Ne Yaptım Ben?*” şarkısının beş ayrı kaydını duymak istedim; ama hepsini aynı anda. Bugünlerde ara sıra üzerine çalkal erikli cin döktüğüm vanilyalı dondurmayı yerken dinliyorum Louis'i. Louis, o askerî çalgıyı lirik sesler çıkaran ince bir flüte döndürürken, bembeyaz dondurma topağı üzerine kırmızı içkiyi döküyor, parıltısını, buharların duman duman çı-

kışını seyrediyorum. Belki de Louis'i, görölmezlikten şiir çıkardığı için seviyorum. Muhakkak böyle; çünkü görölmediğinin farkında değil o. Benim görölmezliği kavrayışım ise onun müziğini anlamamda yardım ediyor bana. Bir kez bir sigara istemiştım birisinden de, bazı şakacı kimseler esrarlı bir sigara vermişti bana. Eve gelip pikabı dinlemeye başladığımda yak-tım sigarayı. Garip bir akşamdı. Görölmezlik: Şöyle açıklayayım, insana farklı bir zaman hissi veriyor, tempoya uyamıyorsunuz hiç. Bazen öne geçiyorsunuz, bazen geride kalıyorsunuz. Zamanın hızlı ve algılanmayan akışına kapılacağınız yerde onun düğüm noktalarını, hareketsiz kaldığı ya da ileri doğru sıçradığı noktaları fark ediyorsunuz. Ve o kırılma yerlerine düşüyor, etrafınıza bakıyorsunuz. Louis'in müziğinde belli belirsiz işittiğiniz şey bu.

Bir kere de profesyonel bir boksörle kaba saba bir köylünün dövüşünü görmüştüm. Boksör hızlı ve şaşılacak derecede bilimseldi. Vücudu, hızlı ritmik hareketin, önünde durulmaz bir akışıydı. Köylü, şaşkınlıktan donup kalmış, kollarını kaldırına kadar yüz yumruk yemişti belki. Ama birden, boks eldivenlerinin fırtınası içinde sağa sola yuvarlanırken, bir vurdu; bilimdi, hızlı, ayak oyunlarıydı, hepsi kıcüstü oturdu. Bahisler altüst oldu. Hiç umut etmeyenler on ikiden vurdu. Köylünün yaptığı şey hasmının zaman duygusu içine bir adım atmaktan başka bir şey değildi. Yani esrarlı sigaranın büyüsü içinde, müzik dinlemenin yeni bir çözümsel yolunu buldum ben. Duyulmamış sesler ortaya çıkıyor, her ezgi kendi başına, ötekilerden tamamen ayrı beliriyor, söyleyeceğini söyledikten sonra diğer seslerin konuşmasını bekliyordu sabırla. O gece kendimi yalnızca zaman içinde değil aynı zamanda mekân içinde de işitiyor buldum. Yalnızca müziğin içine girmedim, Dante gibi onun derinliklerine de indim. *Ve ateşli temponun hızı altında daha yavaş bir tempo ve bir mağara vardı; içine girdim, etrafıma baktım ve flamenko kadar hüzünlü ve kötümserlik dolu dinsel bir şarkı söyleyen yaşlı bir kadın sesi duydum ve bunun altında daha da derinde fildişi renginde güzel bir kız gördüm, anamın, çıplak vücuduna pey süren bir grup köle sahibinin önünde otururkenki sesine ben-*

zer bir sesle yalvarıyordu; onun da altında daha alçak bir düzey, daha hızlı bir tempo buldum ve birinin bağırdığını işittim:

“Kardeşler, Kız Kardeşler, bu sabah size ‘Karanlığın Krallığı’nı okuyacağım.”

Ve sesler hep bir ağızdan cevap verdiler: “O karanlıktan karanlı s yok Kardeş, yok...”

“Önce...”

“Her şeyden önce” diye bağırdılar.

“...karanlık vardı...”

“Onu söyle...”

“...ve güneş”

“Güneş, Tanrım...”

“...kan kırmızıydı...”

“Kırmızı...”

“Şimdi kara...” diye bağırdı vaiz.

“Kan kırmızısı...”

“Şimdi kara, dedim...”

“Onu anlat, Kardeş...”

“...ve kara değil...”

“Kırmızı, Tanrım, kırmızı: Kırmızıdır dedi o!”

“Amin, Kardeşler...”

“Kara, yenecek sizi...”

“Doğru, yenecek...”

“...ama kara...”

“Hayır, o yenmeyecek!”

“O yapar...”

“O yapar, Tanrım...”

“...ve o yapmaz.”

“Haleluyah...”

“...Size mutluluk verecek, Ey Tanrım, WHALE’S BELLY’de.”

“Onu anlat, Aziz Kardeş...”

“...ve sizi sınayacak...”

“Büyük Tanrım!”

“Yaşlı Nelly Hala!”

“Kara sizi yaratacak...”

“Kara...”

“...ya da kara sizi yok edecek.”

Ve bu noktada bir trombon sesi haykırdı yüzüme, “Defol buradan, çılgın! İhanet etmeye hazır mısınız?”

Ve ben, ilahiler söyleyen yaşlı kadının feryadı kulaklarımda zar zor ayrıldım oradan: “Allah belanı versin oğul, geberesin.”

Durdum ve sordum ona, sordum ne olduğunu:

“Efendimi çok sevdim ben oğul” dedi.

“Nefret etmeliydin ondan” dedim.

“Birçok oğul verdi bana” dedi, “ve oğullarımı sevdiğim için, nefret ediyor olsam da, babalarını sevmeyi öğrendim.”

“Bu ikilemi ben de bilirim” dedim.

“O yüzden buradayım.”

“Nedir o?”

“Hiçbir şey, bir sözcük o kadar. Neden ağlıyorsunuz?”

“O öldü diye ağlıyorum böyle” dedi.

“Peki söylesenize, kim şu yukarıda gülen?”

“Oğullarım. Seviniyorlar.”

“Evet, şimdi anlayabiliyorum” dedim.

“Ben de gülerim; ama ağlarım da. Bizi özgür bırakacağına söz verdi; ama bir türlü eli varmadı buna. Onu yine de seviyordum...”

“Seviyor muydunuz onu? Yani...”

“Evet, evet; ama bir şeyi ondan da çok seviyordum.”

“Neyi?”

“Özgürlüğü.”

“Özgürlüğü” diye tekrarladım. “Belki de özgürlük nefretin içinde.”

“Hayır oğul, sevginin içinde; onu seviyorum ve zehir verdim ona ve o don vurmuş bir elma gibi kuruyuverdi. Şu oğlanlar, ev işi bıcaklarıyla parça parça doğrayacaklardı onu.”

“Bir yerde bir yanlışlık var” dedim. “Karıştırdım.”

Başka şeyler de söylemek istedim; ama yukarı kattaki gülüşler o kadar yükseldi ve feryada döndü gibime geldi ki, bastırmaya çalıştım sesimle ama yapamadım. Tam oradan ayrılırken ona özgürlüğün ne olduğunu sormak gibi dayanılmaz bir isteğe kapıldım ve geriye döndüm. Başı ellerinin arasında hafifçe inleyerek oturuyordu; deri kahverengiliğindeki yüzünü üzüntü kaplamıştı.